

A *FUT* IGE METAFORÁS HASZNÁLATÁRÓL
FÜST MILÁN KÖLTŐI NYELVÉBEN

Büky László

A különböző grammatikai szerkezetekben megvalósuló teljes alakú metaforák közül legfontosabbnak a predikatív szerkezetűek látszanak: "Legnyomatékosabb, ennél fogva legki-fejezőbb, leghatásosabb állítmányi szerepben" - mondja az efféle metaforákról SZATHMARI ISTVÁN is /MStV. 95/. Újabban más szerkezetekben is hatásos, nagy stílusértékű metaforákat mutattak ki /vö.: RÁCZ ENDRE: Nyr. XCVIII, 292/, a predikatív szerkezetű teljes alakú metaforát mégis fontosnak lehet mondani, hiszen abban eleve egy nyelvtani kongruenciát és egy tartalmi egymásra vonatkozást láthatunk — éppen szerkezete miatt /l. MMNyR. II, 118/. Kétségtelen, hogy a nyelvtani rendszer felől nézve az állítmányi metafora azonosítása a legnyomatékosabb, a stilisztika szempontjából nézve inkább azé, amelyé a legjobban tölti be a funkcióját, vagyis megteremti a metaforásan azonosított fogalmak között fennálló tartalmi-hangulati egyezés felismerésének lehetőségét. A metaforásan azonosított fogalmak tartalmi-hangulati egyezéséből fakadó hatást úgy is növelheti a költő, hogy az azonosítóval /a metaforával/ más és más azonosítotttra mutat. Ezáltal a metaforák egymással összefüggő hálózatát hozhatja létre, s e hálózatban a stilisztikai hatás megítélése már kevésbé függ a metafora grammatikai szerepének a mércéjétől. Valamely költői nyelv ilyes hálózata az összes metaforák számbavételével és a konkordáns elemek segítségével ismerhető meg. Különböen alkalmasnak látszik erre a vizsgálatra az olyan köl-

tői szöveg, amely alkotójára jellemző, s keletkezése is nagyjából egyidejű. Ez az utóbbi szempont azt a lehetőséget segítheti kizárni, amely szerint csupán véletlen vagy feledékenység okozza az azonos illetve hasonló képhasználatot. Ezeknek a feltételeknek jól megfelelnek Füst Milán második költői alkotó korszakának a versei, amelyek az 1930-as évek derekán íródtak, s a Füst Milán-i líra egyik fő vonulatát képezik; maga a költő *Újak* címen foglalta össze azokat /FÜST MILÁN, *Összes versei*. Budapest, 1969. 11-91; vö.: ÜNGVÁRI TAMÁS, *MIRT*. V, 401; BORI IMRE: *Híd* XXXIII, 519/.

Az *Újak* negyvennyolc versében 301 az igei állítmányi metaforák száma, ezekből a következőket használja föl gyakrabban a költő:

áll	forog	kong	sír	tombol
eszik	fut	lép	szalad	tud
felel	jár	ölel	száll	ül
figyel	jön	rejtőzik	szól	vár
fordul	kerget	remeg	táncol	zúg

A következőket figyelhetjük meg a költő képalkotásában, ha például a *fut* igével írt metaforáit vesszük számba, amelyeket az ige szótári jelentéseivel vetünk egybe /ÉrtSz. II, 951-3/:

(1) Zsufolva *fut* emlékeivel.

E kis *világ*. Oly terhes már. Egy végeláthatatlan
tölcser

Vár reá az utak végén. S amellet semmije sincs.
Hol a múltja? Egyetlen egy nap a zsákmányod dicső
emberiség.

/Henrik király!, FMÖv. 46; alább csak
lapszám/

"I. 5. /*dtv*/ Gyorsan menekül; hadsereg gyorsan, rendezetlenül visszavonul." /Az ÉrtSz.-ből vett idézetekből a tn 'tárgyatlan ige' jelet elhagytuk./

A térbeli érintkezésen alapuló *vildg* metonímiát két sorral lejjebb a versben már az *emberiség*-gel cseréli föl, s azt is megmondja, mi oka volt a futásra: "Egyetlen egy nap a zsákmányod", a zsákmány pedig 'főleg háborúban szerzett ingóság' /ÉrtSz. VII, 625/. Az (1)-ben kiemelt metafora 'gyorsan menekül' jelentésére tehát maga a költő vezeti rá olvasóját azáltal, hogy a metaforát komplex képpé fejleszti. A kép megértését az is segíti, hogy mivel Füst Milánt az emberiség, a világ nagy kérdései többször foglalkoztatják, az e témájú versekben a *vildg* más-más metaforás igei állítmányok alanya: *Egy magános lovas*: "S hiába kérdenéd, hogy túl az égő messzeségeken | S a napnyugat mögött mi lappang, mely *vildg* rejtőzködik?" /41/; *A mélyen alvó*: "Mind den táncol s villódzva pörög körüled, — egy mámoros, éji *vildg*..." /43/; *Mózes számadása*: "S egy új *vildg* épült fel így világod ellen, amíg távol volt szemem | S megdönthetetlen állt előttem[...]" /45/; *Kutyák*: "Lobogva forrsz *vildg* és minden reggel újra", "Oh voníts nagy *vildg*!" /82/. - Megfigyelhető, hogy a köznyelvivé vált metaforáktól *lépült fel, dllt/* az egyéni alkotású fajtákon át *táncol, pörög/* a megújítottig *forrsz/* terjed a metaforák származási köre, ez arra enged következtetni, hogy a *vildg*-ot tudatosan azonosítja a költő a különféle metaforákkal, ezáltal teremtve meg a hasonló gondolatkörben mozgó képek stiláris egységét, amely visszahat magukra a metaforákra: a *vildg* valamely teljes alakú metafora azonosítottjaként az *Újak* verseiben mindinkább magától értetődő módon szervül azonosítójához, metaforájához.

(2) S máris mint tavaszi gyikocskák, fényesen futnak
a kis vizek

S gyilkos gyorsasággal telik meg az ártér[...]
/Levél Kanadából, 36/

(3) E részeg éjszakán hadd jósolok:
Hiába futsz ott fenn aranygolyó,

E föld súlyos-beteg, mint én vagyok.

/Részeg éjszaka, 57/

"I. 6. <Természeti jelenség> a szokottnál gyorsabban halad."

A (2)-ben a tavaszt idéző hasonlat miatt - *mint tavaszi gyikocskák, fényesen futnak a kis vizek* - számítható a metaforák közé a *futnak a kis vizek*, mivel a *futnak* /mint a hasonlítás alapja/ a *tavaszi gyikocskák*-ra vonatkoztatva 'állat gyorsan halad' /ÉrtSz. i. h. I. 6./, a *kis vizek*-re pedig a fentebb idézett jelentés. A két jelentés közötti kicsiny különbség elég a hasonlaltokotáshoz, ami a metaforát illeti, feltétlenül olyan exmetaforának kell tekintenünk, amelynek képvisége csak a konkordanciák egymást erősítő hatására tárul elénk. A gyorsan változó világ eseményeit festő képek közé tartozik, és a maga helyén a vers lírai alanyának mozdulatlanságát, halált váró hangulatát ellensúlyozza.

A víz másutt is megszemélyesített dologként viselkedik az *Újak*-ban: *Levél Kanadából*: "Bambán mozdul meg tőle a piszkos, fekete víz is, | Mely készül a fagyra már - s azért oly álmatag..." /35/; *Levél a rémületről*: Amerre járunk, szinte *viesszahúzódtak a vizek is*" /53/; *Habok a köd alatt*: "S hogy lenn a víz sárgán lapult, sunyított és figyelt, | Hogy alattomosan világított a sűrű köd mögül" /77/. - A víznek mint természeti dolognak a költő képalkotási rendszerében csak egyik eleme tehát a *futnak /a kis vizek/* igei állítmányi metafora mint olyan, fontosabb, hogy a költő nyelvében a *víz* szinte vonzza a megszemélyesítést. Ezáltal nem esetenként maga a predikatív szerkezet, hanem a gyakorta megtalálható és metaforával azonosított *víz* a hatásos képviség alapja, amelyhez természetesen hozzájárul más egyéb tényező mellett a metafora grammatikai szerepének hatása is.

A nap - a (3)-ban *aranygolyó* - a Füst Milán-i lírá-

ban legtöbbször az élet boldogságának a jelképe. Az *Újak* verseiben ennek a jelképeségnek megfelelő metaforákban találhatjuk meg: *A jelenés*: "S a nap kinyílik [az angyalok előtt]" /19/; *Egy magános lovas*: "[...]a nap aranyabroncsokat ereget, sötét tűzkarikákat hajigál[...]" /41/; *Levél Oidipusz haláláról*: "[...]a nap lement" /51/; *Alom az ifjúságról*: "S akárha szemeimre szállna rá a nap, a látás is megédesül[...]" /74/; *Kutyák*: "[...]egy kétesen szürke világ | Fekete ködeiből lép majd elő a nap" /81/; *Intelem az aggastyánhoz*: "Lám ezt a pirt a nap csókolta rá[...]" /85/; *Emlékezetül*: "Itt ácsorogtunk épp, kivert kutyák, meddő vitában | S feljött a nap, kongott a láthatár, majd megrepedt" /90/. — Allítsuk egymás mellé a nap mozgását kifejező metaforákat: *lement* - *lép elő* - *feljött* - *szállna rá* - *fut*, a nap cselekvéseit: *kinyílik* - *ereget* - *hajigál*. Megfigyelhetjük, hogy a köznyelvben is meghonosodott, stílushatásában elerőtlenedett metaforáktól /*lement*, *feljött*/ az egyéniéig terjednek most is fajtáik, s a költői nyelv egésze miatt kapnak szerepet a stílusfestésben a *feljött a nap* típusú exmetaforák, némiképp ezek képisége is feléled a valódi metaforák képi ereje folytán. Ennek lehetőségét nemcsak a szinonímasorokba rendeződő egyes nyelvi elemek adják /1. SZATHMARI, *A nyelvi elemek stílusértékéről*. Népr. és Nyelvtud. XI, 35/, hanem a metafora közvetlen környezetével is megteremtheti a költő. A *Levél Oidipusz haláláról* című versben "Parázs szaladt körül a földeken, — a nap lement. | Fekete lett a domboldal és lombjai[...]", vagyis a lemenő nap vörös fényeinek gyorsabb mozgása került ellentétbe a nap nyugodtabb mozgásával; így a *parázs szaladt* metafora hatására a *nap lement* kép is újjáéledt. Az 'égitest haladni látszik' jelentés meg a 'saját lábán halad' jelentés hatott egymásra, utóbbi metafora lévén e tulajdonságát kiszugározza környezetére, amely magából hasonló tulajdonságot képes — ugyan kisebb erősséggel — visszasugározni.

- (4) Rossz *idők futottak* el feletted,
Mebontott a téli gond és romlásodat hozta[...]
/A magyarokhoz, 63/

"I. 10. <Idő> gyorsan múlik."

A konkordanciák figyelmeztetnek, hogy ezt a képet is metaforának tartsuk, jöllehet az értelemző szótár nem jelez átvitt értelmű /*átv*/ használatot, bár az *idő j á r* már átvitt /ÉrtSz. III, 603/. Nemcsak az alább még idézett *idők nagy futása*, hanem a közvetlen szövegkörnyezet is a képi értelmezésre hív fel:

Mebontott a téli gond és romlásodat hozta, megtapodtak,
Mebolygatták hitedet, az eszed megzavarták, szavak áradatával ellepték világodat,
Áradás szennyével borították be kertjeid, vad/vízi szörnyek ették virágaid[...]

A költeményben a magyar nyelvhez szól így Füst Milán. S a képsorozatban egy felhők-tél-áradás /tavasz/ rendszerre ismerhetünk, a sorozat első tagja az *idők* egyszerű alakú metafora, amely maga az azonosító. /Egyszersmind azonosított is az *idők futottak* teljes alakú metaforában./ Ez az *idők* exmetafora természetesen értelmezhető 'történelem'-nek is, ebben az esetben az említett időjárási, évszakváltási sorból kiesik, pedig az idézett részen kívül is van utalás arra, hogy a magyar nyelv, a magyarság sorsa, amit cédrusfa példáz a versben "türelmes pártájával hajladoz a *szélben*, nem jajong", tehát mindenképpen a gyors változások képi viszsztatizálásának egyik eszköze a *fut* ige használata a (4)-ben, amint ezt a többi metaforában is tapasztalhatjuk.

- (5) Elhalóban van a *lelkendezés*, — nemsokára lehúnyt jóbarátaim!
Oly ívet *futott* meg... egy vonzás irányában elhajolt, de célt nem ért soha. /Barátaimhoz!, 49/

"I. 10 || a. <Tárgy, természeti v. lelki jelenség> gyorsan távozik, /el/tűnik, szertefoszlik."

E költemény lírai alanya a halált várva pillant végig életén. *Lelkendezés*-nek vagy *esengés*-nek mondja magát: "Lelkendezés voltam[...]", "De most az esengés sirjába tér. Sokáig ingott, remegett, titokba' sírt, | Majd elfordult mindattól ami vonzza s elcsitúlt". A tulajdonságot annak hordozója helyett r gnevező metonímiával /*lelkendezés, esengés*/ különféle igei állítmányok — azaz metaforák — alanyaiként találkozunk. Más 'elvont cselekvés, történés' jelentésű *-ás, -és* képzős főnevet szintén gyakran használ Füst költői nyelvében hasonlóképpen. A *futás* 'élet, életpálya, sors' egyszerű alakú metafora például szerepel a *Henrik király!* című versben: "Ó hogy panaszlom én még mindig e világi *futásom*[...]" /i. h./, de megvan máshol is: *Levél Oidipusz haláláról*: "[...]mert izgalmas *futás* volt ez, izgalmas, végső, vad *futás*[...] /51/; *Egy csillaghoz*: "[...]betelt az idők nagy *futása*[...]" /64/; *Habok a köd alatt*: "Végezzétek el a kétes térségen *futásotok*..." /77/. - A *futás* konkordanciáira vetett pillantás azért is tanulságos, mert megmutatja, hogy a dinamikus és konkrét ige mellett a statikus és absztrakt főnevet is bevonja a költő képalkotási rendszerébe, ezáltal bizonyos egyensúlyt teremtve.

(6) Oh voníts nagy világ!

S vonítva *fusson* majd veled a *gondolat*[...]

/Kutyák, 82/

(7), (8) *Fut* a *kiáltás*, - minden *kiáltás fut* erre mifelénk s olykor

Házunk ajtajánál olykép kavarog, mint a hózi-vatar...

/Levél Kanadából, 35/

"II. 3. || a. /*átv*/ <Hír> gyorsan terjed."

A szótári jelentéssel nehéz egyeztetni a (6)-ban lévő metaforát, amely nagy képi hatású, egyéni költői alkotás. A sanyarú sorsa miatt vonító 'panaszos hangot hallató' *vildg-*

gal futó *gondolat* - a verscímnek is megfelelően - kutyává degradálódik a metaforában, ugyanakkor megmarad 'eszme' is, vagyis a szóképpel azonosított dolgok között kialakul az a sajátos állapot, amelyben "sem a közvetlen jelentés pólusa, sem az átvitt jelentés pólusa nem kerül túlsúlyba, hanem egyensúly uralkodik, mégha feszült és ezek felé a pólusok felé tartó ellentétes tendenciák között oszcilláló egyensúly is ez" - ahogyan JAN MUĀAROVSKÝ mondja *A költői kép szemantikájához* című tanulmányában /*HelviF. XVI, 342/*. Emiatt a *gondolat* oldaláról a 'gyorsan terjed', a *vonítva fusson* oldaláról az '/állat/ gyorsan megy' jelentés felelne meg a *fut* jelentésének, közöttük alakul ki az oszcilláló egyensúly.

Az idézett szótári jelentés a (7)-ben még csak megfelel a *fut* /a *kidáltás*/ metaforának, de a (8)-ban ehhez már a 'valami gyorsan halad' jelentés is kapcsolódik, hiszen ennek a metaforának az azonosítottja a hózivatar, s az kavarog 'apró részecskékből álló tömeg ide-oda száll, mozog'. A metafora és az utána következő hasonlat — [*a kidáltás*] *olyképp kavarog, mint a hózivatar* - egyaránt az azonosított és a hasonlított dolgok közös jellemző jegyén, a mozgáson alapul. A mozgás ily módon való ábrázolása, képi megjelenítése — mint a (2)-nél már mondtuk — a *Levél Kanadából* című vers lírai alanyának rezignált hangulatát ellentétezi.

A tárgyalt metaforák a természet: (2), (3), (4), (7), (8) és a társadalom: (1), (4), (5) illetve a gondolkodás: (6) egyes jelenségeinek képi visszatükrözésére szolgáltak Füst Milán verseiben. A költői magatartásra, a lírai alanyra a mozgó, gyorsan változó jelenségekhez képest a mozdulatlanság jellemző, mint már utaltunk erre. A metaforák összetartozása így lényegi okokra vezethető vissza: a különféle jelenségek egy közös jegyét szempontul választotta a költő, s ennek segítségével ábrázolta a jelenségeket a maguk mozgásában. Ezért jöhetett létre a metaforák egymással összefüggő hálózata. A hálózat egyedei ugyan állítmányi szerepű metaforák, de az ebből a szerepből következő hatás most

csak másodlagos. Kifejezőképességük nyomatékát a költői nyelv egészében mutatkozó szerepük adja.

DE L'USAGE MÉTAPHORIQUE DU VERBE *FUT* /'COURIR'/
DANS LE LANGAGE POÉTIQUE DE MILÁN FÜST

par
LÁSZLÓ BÜKY

Il est d'usage de considérer comme la plus expressive la métaphore qui a une fonction de prédicat. Cette conception se montre bien valable sur le plan du système grammatical, pourtant, du point de vue stylistique la métaphore la plus expressive est plutôt celle qui remplit le mieux sa fonction, c'est-à-dire qui permet de reconnaître l'accord, établi au niveau du contenu et de la valeur affective, des concepts métaphoriquement identifiés. Le même effet peut être aussi atteint de manière que le poète renvoie par la même métaphore aux identifiés différents. Par là il crée un réseau complexe de métaphores. — Ainsi Milán Füst forme par le verbe *fut* de telles métaphores qui rendent sensible l'aspect commun aux phénomènes représentés, le mouvement; et la qualité de prédicat n'est que secondaire à côté de cette figuration toujours analogue du mouvement propre aux phénomènes. La portée de leur expressivité se caractérise par le rôle qu'elles ont dans la totalité du langage poétique.